

Der findes intet subjekt uden et symptom

I denne artikel vil jeg forsøge at give en sammenfatning af arbejdet med et af de måske mest foruroligende og gådefulde aspekter af den psykoanalytiske behandling. Der er, når alt kommer til alt, nok en del foruroligende og gådefulde aspekter af den psykoanalytiske teori og praksis. Sådan tænker jeg i hvert fald ofte, når jeg læser i den psykoanalytiske litteratur, eller når jeg står tilbage og synes, jeg har gjort en såkaldt erfaring i klinikken. Men disse foruroligende og gådefulde aspekter afspejler imidlertid kun det gådefulde og foruroligende ved ”det menneskelige vilkår”, formoder jeg, som psykoanalysen som sådan adresserer. Den amerikanske psykoanalytiker Jamieson Webster citerer da også Lacan for at have udtalt, at psykoanalysen *måtte* opfindes, ikke for at kurere det underlige ved det menneskelige vilkår, men for at udsætte dette underlige for sig selv.¹

Mødet med disse aspekter vækker ofte et kropsligt ubehag, ofte en svimmelhed og forvirring, eller måske et ubehag, der netop er ubehageligt, fordi det indfinder sig i et tvivlsomt grænseland mellem det, jeg på den ene side kan forstå og verbalisere, og det, jeg på den anden side kun mærker som en fornemmelse af noget kropsligt: en parringstilstand, excitation, excess, eller som noget, der simpelthen er

”for meget”.¹ Med andre ord er der tale om et ubehag, der afstedkommes af det, den psykoanalytiske erfaring peger på som et *almindeligt kendt grænsetilfælde* eller som sin yderste horisont.

Det er dér, analysanden løber panden mod muren, eller måske taler til muren, fordi ordene til at beskrive denne erfaring simpelthen synes for fattige. Det er dér, hvor signifierne igen og igen slår fejl, hvor ordene stopper med at danne betydning og give mening, som de ”plejer” at gøre det. Det vil sige, de giver pludselig på en og samme tid for meget og for lidt mening, danner for meget og for lidt betydning. Erfaringen kunne måske beskrives som ”acefallisk” ifølge billedet på den hovedløse erfaring, Lacan i sit andet seminar fra 1954-1955 tilskriver det subjekt, der med hovedet under armen skaffer sig viden om det ubevidste.² Og det ubevidste er som bekendt det objekt, psykoanalysen beskæftiger sig med, det objekt som for analysanden simpelthen er, eller går hen og bliver, for meget (men også ”for meget” i den betydning, hvormed man for eksempel reagerer på en morbid, grov eller vulgær joke).

Billedet på en krop, der lever videre uden hoved, genkalder populærkulturens portrættering af den hovedløse rytter, som med sværd i hånden og til hest frenetisk galoperer derudaf, vistnok for at finde og hugge hovedet af en anden krop, for selv at få et hoved igen, skaffe sig et nyt hoved til den acefalliske krop – og dét for at sætte en stopper for det hovedløse mareridt. Der er selvfølgelig noget voldeligt over billedet på denne *mytiske* middelalderfigur, som enten mangler sit hoved eller går med det under armen, drevet af den uigenkaldelige længsel

i Det, som simpelthen er for meget, har Eric L. Santner blandt andet skrevet om i sin bog, *On the Psychotheology of Everyday Life* fra 2001, hvor han forbinder denne *too muchness* til et begreb om *merliv*. Santner forsøger – inspireret af især Freud, Lacan og Laplanches psykoanalytiske teorier – igennem hele sit forfatterskab at tage livtag med dette element af ”for meget”. Han peger eksempelvis på Jacques-Louis Davids maleri *La Mort de Marat*, som ifølge T. J. Clark er det første moderne maleri, eller han peger på vareformens *gespenstige Gegenständlichkeit*, som Marx i sin analyse af den politiske økonomi i *Kapitalen* beskriver som værdiformens *phantastisch-reale Dasein*. Et andet eksempel, som den britiske psykoanalytiker Adam Phillips i sit essay ”Talking Nonsense and Knowing When to Stop” fremhæver, er Donald Winnicotts forståelse af den egentligt frie associations udtalte nonsens, som analysanden jeg ofte bestræber sig på at holde stangen. Dette for at undgå et mentalt kaos, som en manglende sammenhæng i og mening med det sagte uværgerligt bringer med sig. Jeg’ets forsvar mod den nonsens, som klamrer sig til den sammenhængende og meningsfulde tale, er netop kun et forsvar mod det kaos, som på den ene side er for meget, men som muligvis kunne vække analysandens appetit på at lære nye sider af sig selv at kende (Winnicott kalder i *Playing and Reality* også dette for *leg*).

efter at få det igen. Men billedet er måske ikke helt utilstrækkeligt, når bestræbelsen går på at beskrive det, Colette Soler et sted kalder for ”det sidste symptom”, som genstridigt vedbliver at ride analysanden som en mare.³ Det er dette sidste, fundamentale og enestående symptom, Lacan under betegnelsen *Le Sinthome* tilegner et helt seminar i slutningen af sin lære.⁴

Det drejer sig med andre ord om erfaringen af, hvad for analysand-subjektet er det reelle ved den væren, der måske nok har brækket nakken på *phallós*, men ikke desto mindre som denne *aképhalos* bliver ved med at tale i den psykoanalytiske klinik. Det er her, spørgsmålet om det psykoanalytiske subjekts symptom kommer ind i billedet, herunder det aspekt af behandlingen, der rejser tvivl om virkningsfuldheden af analysandens betegnende tale. *Sinthome* forbinder sig utvivlsomt til det meningsløse, til den *res ineffabilis*, som jeg imidlertid vil forsøge at skrive noget meningsfuldt om, og for så vidt ikke står helt og aldeles udenfor eller hinsides enhver mulig sproglig artikulering, men heller ikke så let lader sig beskrive af samme.

SYMPTOMETS ”TONATURLÆRE” IFØLGE FREUD

Så længe symptomet udelukkende forstås i sit symbolske aspekt, drejer analysen sig om, hvad analysanden kan erindre og gennem sin tale få adgang til af fortrængt materiale. I ”Erindren, gentagen og genemarbejden” fra 1914 peger Freud på, at der findes oplevelser fra den tidligste barndom, som ”i sin tid er blevet oplevet uden forståelse, men med tilbagevirkende kraft [*nachträglich*] har fundet forståelse og betydning”, og at der om disse oplevelser som regel intet kan erindres.⁵ Freud skriver desuden, at analysanden ”overhovedet intet *erindrer* af det glemte og fortrængte, men han *agerer* det. Han reproducerer det ikke som erindring, men som handling, han *gentager* det uden naturligvis at vide, at han gentager det.”⁶ Reproduktionen af det, analysanden ikke kan erindre og derfor agerer, kommer til udtryk i gentagelsen af en handling, som på en måde *er* sammenbruddet af al repræsentation. Det, analysanden her gentager eller agerer, er ifølge Freud ”alle sine symptomer”.⁷ Der er altså en forbindelse eller måske korrelation mellem symptomets virkninger og det, der modsætter sig symptomets repræsentation i erindringen. Det var for øvrigt sådan, Lacan tidligt i sin lære, i det første seminar om Freuds behandlingstekniske afhandlinger fra 1953-1954, beskrev det reelle: som det der ”absolut modsætter sig symbolisering.”⁸

Det er måske vigtigt at fremhæve, at denne omstændighed åbenlyst tildeler symptomet en vis aktualitet og magt som "et stykke realliv", skriver Freud.⁹ Det vil sige, at symptomet ikke kun er "et stykke liv", som hører fortiden til og kan erindres, men at symptomet derimod virker, har aktualitet og magt i dette liv. Man kunne måske sige, at symptomet er, hvad i dette liv rummer for meget liv. Analysen begrænser sig netop derved ikke til en form for introspektion, til navlepilleri, eller til en ren intellektuel beskæftigelse med de ejendommeligheder hos analysanden, som ligger hengemt i fortiden. Analysandens erindringer har sine begrænsninger. For symptomet er ifølge Freud tvungen til gentagelse af dét, som netop ikke kan erindres, dét, som finder sin kilde det samme sted som dét, fortrængningen sekundært bearbejder og, kunne man sige, uundgåeligt forvrænger i den "oversættelse", der muliggør analysandens bevidste reproduktion. Der er med andre ord et aspekt af symptomet, som udviser en form for modstand mod eller integration i det symbolske, og netop derfor fordrer af subjektet, at det handler.ⁱⁱ Hvis Freud finder, at symptomet altså er noget helt igennem opakt, indebærer det en forståelse af det ubevidstes subjekt som konstitueret hinsides hvad, der i en anden forstand er konstitutivt for det neurotiske subjekt, nemlig fortrængningen. Det indebærer en forståelse af symptomet, som trækker veksler på og uundgåeligt forbinder sig til en del af subjektet, der synes langt mere gådefuldt og uudgrundeligt, end det fortolkningen af analysandens tale kan afstedkomme.

Hvis Freud i artiklen fra 1914 arbejder med muligheden for analysandens overvindelse af modstande gennem overføringsrelationen, det vil sige, med muligheden for at "give alle sygdommens symptomer en ny overføringsbetydning", så tegner der sig i en senere artikel, "Den endelige og den uendelige analyse" fra 1937, et andet, mere kompliceret og måske mindre optimistisk billede af behandlingens udsigter.¹⁰ I denne artikel fremhæver Freud, at det centrale for vores teoretiske eller metapsykologiske forståelse af behandlingen er modsætningen mellem primærproces og sekundærproces. Denne modsæt-

ii Og det kan subjektet gøre på alle mulige mere eller mindre hensigtsløse måder, eksempelvis i et hysterisk *acting out* eller en præmatur og potentielt fatal *passage à l'acte*. En psykoanalyse handler også om at sætte analysanden i stand til at handle, men herved er der en vis risiko forbundet, navnlig fordi handlingen rækker ud over klinikens rammer. De svære etiske spørgsmål *hvordan og hvornår*, subjektet skal handle, skal imidlertid ikke tages under behandling her.

ning beskriver Freud som konflikten mellem driften og jeg'et, fordi jeg'ets afmægtige herredømme netop er en funktion af driftskravets fortrængning, det vil sige, en funktion af sekundærprocessens bearbejdning (fortrængning) af primærprocessens driftskrav. Han kalder ganske enkelt denne modsætning for driftskonflikten og spørger, hvordan og i hvilket omfang det driftskrav, som er udslagsgivende i konflikten, kan tæmmes.

På den ene side er der en del af behandlingen, som drejer sig om "forebyggelse af *den samme* konflikts tilbagevenden", eller vi kunne måske sige forebyggelse af tvangen til at gentage et eller andet oprindeligt krav, som driften stiller til jeg'et.¹¹ Dette er et krav, som på sæt og vis synes rigtigt og uigendriveligt. På den anden side rejser spørgsmålet sig om denne driftskonflikts "mulige erstatning med en anden."¹² Det er imidlertid kun muligt at påvirke en driftskonflikt, skriver Freud, ved at gøre den aktuel i den analytiske behandling – og altså ikke, som man måske skulle tro, ved at jeg'et genvinder kontrollen over driftskravet, idet fortrængningen gør sit efterarbejde.

Fortrængningen er kun et sekundært moment i subjektets patogenese, et bolværk eller et forsvar mod det krav, driften stiller til jeg'et. Men hvis konflikten i grunden udspringer af en primærproces, eller af selve modsætningen og uforsonligheden mellem primærproces og sekundærproces, så må symptomet også adresseres på primærprocessens niveau. Det er på dette niveau, at Freud indtil det sidste kæmper med de tvivlsomme udsigter til behandlingen af driftens symptomatiske virkninger.

SYMPTOMETS "TONATURLÆRE" IFØLGE LACAN

Hvordan tager Lacan så arven op fra Freuds symptomatologi? Det er velkendt, at Lacan i løbet af sin karriere på en måde gør den samme bevægelse som Freud, idet han begynder med en vis tiltro til den del af den psykoanalytiske behandling, som lægger vægt på det symbolske og derfor på virkningsfuldheden af analysandens tale i arbejdet med symptomet. Dette står eksempelvis klart, når han i seminaret fra 1953-1954 arbejder med ideen om "fuld tale", der for subjektet har forandrende virkninger.¹³ Fra og med seminaret om psykoanalysens fire grundbegreber i 1964 kommer han imidlertid til at lægge mindre vægt på de virkninger, det symbolske kan afstedkomme i behandlingen, og tilsvarende større vægt på de virkninger, analysanden kan forvente af det, "som essentielt er det manglende møde [*la rencontre manquée*]" med det reelle.¹⁴ Mødet med det reelle som noget mangelfuldt, fejlsl-

gent eller umuligt, som noget der modsætter sig repræsentation eller symbolisering, forbinder det til symptomet og til gentagelsen. Spørgsmålet om symptomet to naturer, kunne man sige, genspiller sig altså i Lacans forståelse af forskellen på det symbolske og det reelle, ganske parallelt til Freuds forståelse af forskellen på det psykiske apparats primærproces og sekundærproces.

Det skulle på baggrund af dette stå klart, at hos både Freud og Lacan må symptomet så at sige tages under behandling i betragtning af dets dobbelte, tvedelte eller hybride natur.ⁱⁱⁱ Men hvordan afspejler vægtforskydningen fra det symbolske til det reelle sig så i Lacans opfattelse af symptomet status i psykoanalysen?

Ifølge Paul Verhaeghe og Frédéric Declercq, som jeg her og i det følgende trækker veksler på, er symptomet for Lacan det, der giver "symbolsk form til den reelle drift."¹⁵ Med andre ord er symptomet en "symbolsk konstruktion, der omgiver nydelsens reelle kerne."¹⁶ Også Lacan opfatter derfor driften som det helt centrale i den psykoanalytiske behandling: det er symptomet driftskomponent, altså driften som symptomet reelle, der bestemmer varigheden af behandlingens succes. Som udgangspunkt adresserer analysen symptomet symbolske komponent, men virkningen af arbejdet med det symbolske, først og fremmest i kraft af analysandens tale, forhindres i sidste ende af symptomet driftskomponent. Det er i arbejdet med sidstnævnte, at analytikereren ofte erfarer, at der finder en "forværring" sted under behandlingen.¹⁷

Eksemplerne herpå er talrige og velkendte hos Freud: der findes hos analysanden modstande mod behandlingen, som kan henføres til de gamle stier, forsvarsmekanismerne betræder; der findes tilbagefald til overraskende genstridige og tilsyneladende allerede behandlede symptomformationer; der findes negativ terapeutisk reaktion; og der findes den mere eller mindre masochistiske sygdomsgevinst, analysanden drager af at fastholde patologiske tanke- og reaktionsmønstre.

Alt dette bør ifølge Verhaeghe og Declercq anses for at være udtryk for "symptomet reelle driftskomponent."¹⁸ For selvom arbejdet med overvindelse af fortrængning via det symbolske altså kaster virk-

iii Problemet med driften er tilnærmelsesvist homologt til det kristologiske, det vil sige, til det oldkirkelige problem, som inden for teologien kaldes læren om de to naturer: hvordan kan Kristus både være helt Gud og helt menneske ("reel" og "symbolsk", kunne man sige)? Hvis han helt og aldeles er begge dele, og det er han, hvordan kan han så på en og samme tid være denne ene Kristus?

ninger af sig, som kan hjælpe med at lette på analysandens symptom, og i denne henseende er et hensigtsmæssigt arbejde, er der en vis genstridighed på spil i symptomets driftskomponent, der kalder på andre veje for behandlingen. Der finder i analysen ikke nødvendigvis nogen egentlig forandring sted hos subjektet, som derimod bliver ved med at gentage de samme handlinger.

Dette betyder på den anden side, at det er muligt at nå ret langt i arbejdet med overvindelse af fortrængning, måske oveni købet så langt, at analysanden bliver i stand til at opnå en tilnærmelsesvis fuldendt intellektuel accept af det førhen fortrængte. Men er det nu sådan, at denne overvindelse og accept blotlægger, hvad der bliver tilbage, altså driftskomponenten? Eller er det sådan, at subjektet bliver i stand til at stå dér og glo direkte ned i sit symptoms reelle afgrund?

Når først arbejdet med symptomets symbolske komponent er skredet frem til et vist punkt og analysandens fortrængte materiale er helt eller delvist blotlagt, så bliver det for analysens videre forløb et spørgsmål om analysandens evne til at omfavne arbejdet med symptoms reelle, med de driftsfikseringer, der uigenkaldeligt og skæbnesvangert har indgraveret sig i kroppen, som bogstaver skåret i sten. Arbejdet med symptomets driftskomponent, eller symptomets reelle, kan under alle omstændigheder kun finde sted, når kortlægningen, fortolkningen og uddybelsen af hele det symbolske kompleks, som analysen i årevis har kredset om, er tilvejebragt.

På den lange psykoanalytiske vandring fra neurotisk misere til almindelig ulykkelighed er der ingen genveje til arbejdet med symptoms reelle kerne. Analysanden har intet andet valg end at gå hele denne lange, møjsommelige omvej og analysere sit symbolske univers for at kunne tilnærme sig, hvad der undslipper det. Og det er i lige mål et valg, en beslutning, analysanden må træffe, at omfavne arbejdet med sit symptoms reelle. Adgang til det reelle, til symptomets driftskomponent, til drifternes fiksering i bestemte former for nydelse og deres virkemåde i "ren form", kan kun gives gennem det symbolske ved gradvist at uddybe symptomets symbolske forgreninger.¹⁹ Det er i kraft af konfrontationen med en vis begrænsning i arbejdet med symptomets symbolske komponent – måske hvad Freud ville kalde den "mytiske" *Urverdrängung*, der både er korrelativ til og konstitutiv for subjektets *Triebschicksal* i kraft af en oprindelig objektfiksering – at behandlingen på dette punkt inviterer subjektet til at tage affære.

Hos den sene Lacan handler denne affære om det endeligt analyserede subjektets identificering med symptomets reelle kerne – med

driftens rene form eller objekt *a*. Hvor identificering med det imaginære idealjeg i spejlstadiet og det symbolske jegideal i subjektets (fantasmatiske) forhold til den Anden er en integreret del af det normal-neurotiske subjekts tilblivelse, indbefatter analysens afslutning ”en anden slags identificering”, skriver Verhaeghe & Declercq, som for det ”nye subjekt” kræver en beslutning.²⁰

IDENTIFICERING MED SYMPTOMET

I Lacans næstsidste seminar fra 1977, *L'insu que sait de l'une bévue, s'aile a mourre*,^{iv} påpeger han, at identificering med symptomet for det første garanterer en ”distance” til det: subjektet må vide, hvordan det skal ”håndtere, tage hånd om og manipulere” sit symptom, ligesom det må ”vide, hvad det skal gøre med sit symptom; det er analysens afslutning [*savoir y faire avec son symptôme, c'est le fin de l'analyse*].”²¹ Men at skaffe sig denne distance indebærer måske netop en gennearbejdelse af symptomets symbolske komponent og dermed beslutningen om en konfrontation med dets driftskomponent i sin rene form, altså med symptomets reelle aspekt som en funktion af noget hidtil ukendt, uforståeligt, blindt gentaget, eller kort: ubevidst. Konfrontationen muliggør, at subjektet kan indtage en distance til symptomet og ”genkende sig selv i det [*s'y reconnaître*]” – i dette *enestående*, som analysen har blotlagt og lokaliseret, dette idiosynkratiske, som subjektet i en vis forstand er.²²

iv Titlen på dette seminar spiller på en hel række ækvivokationer, på homofonier, hvis betydninger ikke er så lette at afgøre. *L'insu que sait de l'une bévue* kan betyde noget i retning af ”Den uvidenhed, som man kender til ved at fejle”, hvormed Lacan tænker på det ubekendte, som er utilgængeligt for viden – det ubekendte, som vi imidlertid kender til eller ved af ved at fejle. Det ubekendte, uvidenhed, viser sig ved at kende til fejltagelsen, og dette er det (reelle) ubevidste, som Lacan tager livtag med i seminaret og hen mod slutningen af sin lære. *L'une bévue s'...* spiller da også på det tyske *Unbewusst*, som selvfølgelig betyder ubevidst. Altså kunne meningen være noget i retningen af ”Den uvidenhed, som man kender til (i kraft) af det ubevidste” – nærmest som om det er i kraft af det ubevidste, at man får kendskab til eller måske netop viden om (ens egen) uvidenhed. *S'aile a mourre* spiller ligeledes på en række betydninger, mest åbenlyst *c'est l'amour* (”det er kærligheden”), men også *c'est la mourre*, som henviser til håndspillet morra (*le jeu de la mourre*), hvor to spillere hver især viser eller ”kaster” et antal fingre, imens de i samme øjeblik udtalt gætter på, hvor mange fingre der i alt bliver vist eller kastet. Meningen kunne her være noget i retningen af, at der er tale om et element af kontingens, leg eller harsardspil på spil i den uvidenhed, det ubekendte, som man kender til ved at fejle – ligesom at ”kaste terningerne”, hvilket som bekendt ikke er en helt upassende metafor for den chance eller risiko, der er på spil i kærlighedslivet. Den uvidenhed, det ubekendte, som man kender til ved at fejle, som man kender til ved det ubevidste, det er kærlighed – det er det spil, hvor man gør sin indsats og gætter, er heldig at vinde eller uheldig at tabe.

Subjektets identificering er hermed ikke længere forbundet til den Andens felt. Hvis den Andens felt for subjektet er fremmedgørelsens felt i kraft af den forskel, som er konstitutiv for det *eo ipso* spærrede subjekt i dets forhold til den Anden, så er der ifølge Soler herimod tale om, at subjektet vinder en form for ”identitet ved separation”.²³ Det var i *Psykoanalysens Fire Grundbegreber*, at Lacan tog forholdet mellem fremmedgørelse og separation op til særskilt behandling: hvis subjektet som en funktion af signifianten altid er fremmegjort i kraft af de identificeringer, som forbinder sig til den lille anden (det imaginære) eller den store Anden (det symbolske), så indebærer muligheden for subjektets ”reelle identitet” en separation fra fremmedgørelsen i den Andens felt og en tilsvarende identificering med, hvad er til overs fra den betegnende eller betydningsdannende operation, nemlig objekt *a*.²⁴

PERVERS IDENTIFICERING, ELLER, DU KAN LIGESÅ
GODT VÆNNE DIG TIL FADEREN

Lacan kommer til at tage livtag med det problem, at identificering med symptomet læner sig op ad en pervers identificering, for så vidt det perverse subjekt søger at indtage pladsen som objekt-instrument (*a*) for den Andens (formodede) nydelse. Objekt *a* står desuden på agentens plads i den analytiske diskurs, hvorfor vi må formode, at også analytikeren bestræber sig på identificering med objekt *a*, idet analytikeren bestræber sig på at etablere en overføringsrelation til analysanden i kraft af denne diskurs.^v

Måske var denne ”ansats til pervers identificering”, som åbenbart kunne se ud til at være på spil ved analysens afslutning, også grunden til, at Lacan indtil det sidste spillede en del på, hvad han måske kunne have kaldt *l'équivoque du père*.^{vi} I seminaret *Le Sinthome* taler han om symptomet ”hos den væren, som tror at være mand [*chez l'être qui, [...] croit être homme*],” at dette symptom er en perversion (*père-version*), en ”version vers le père”.²⁵ Uden at vide, hvad pokker Lacan helt præcist mener med at vende sig, ikke imod, men hen mod en (ny) ver-

v Jeg husker ikke hvem, men nogle har bemærket om den analytiske diskurs, at analytikerens identificering med *a*, der på en eller anden måde forholder sig til det spærrede subjekt, analysanden, til forveksling minder om Lacans formular for det perverse fantasme.

vi Når jeg skriver ”fortsat”, mener jeg bare, at Lacan tidligt i sin lære startede denne leg ved i seminaret om psykoserne fra 1955-1956 at spille på tvetydigheden af *Le nom du père*.

sion af faderen, så er det i hvert fald ret tydeligt, at han her forbinder mandens symptom med perversion. Men uden heller at lade sig rive for meget med endsigte forvirre af Lacans lingo, konkluderer han samme seminar med at sige noget ret præcist, som kun er den utvetydige konklusion, vi må drage af Freuds *Tre Afhandlinger om Sexualteorien*: ”al menneskelig seksualitet er pervers, hvis vi nøje følger det, Freud sagde.”²⁶

Selvom Freud i *Tre Afhandlinger* viste, at perverse tendenser, det vil sige, fiksering af ikke-genitale driftsobjekter, som afviger fra det ”normale” seksualobjekt (en person af modsatte køn) og det ”normale” seksualmål (heteroseksuelt samleje), er konstitutive for seksuallivet i kraft af det oprindeligt biseksuelle og ”polymorft perverse” anlæg hos barnet – selvom Freud altså viste, at der altid og parallelt med et formodet sundt og normalt seksualliv er perverse tendenser tilstede, så fastholdte han alligevel det umulige ideal om en normalisering af driftens genitale objektfiksering. Heri tog Freud fejl, idet han ikke formåede at tage de fulde konsekvenser af sin egen seksualteori og tidlige driftslære.

Det gjorde Lacan derimod, for hvem afvigelsen, perversionen, så at sige er oprindelig. Symptomets reelle skal netop lokaliseres i driftens ”før- og ekstragenitale objekter”, som udgør ”den menneskelige seksualitets essens”, og altså på ingen måde i et formodet normalt genitalobjekt.²⁷ Det er formentlig denne pointe, som tillader Verhaeghe & Derclercq at lokalisere subjektets identificering med symptomet i driftens *rene form*.

Når Lacan giver endnu en velkendt definition på det reelle, *der findes intet seksuelt forhold (il n'y a pas de rapport sexuel)*, siger han med andre ord, at der findes intet normalt forhold mellem kønnene, intet normalt seksuelt forhold, *fordi* der findes intet normalt driftsobjekt, således ingen normal nydelse. I et formodet seksuelt forhold findes der kun den nydelse, man tager i sin seksuelle partners krop reduceret til objekt *a* – og denne er *strictu sensu* pervers.^{vii}

vii Lacan siger i 1973 noget, synes jeg, ret smukt om dette hen mod slutningen af seminaret Encore: “Il n'y a pas de rapport sexuel parce que la jouissance de l'Autre prise comme corps est toujours inadéquate – perverse d'un côté, en tant que l'Autre se réduit à l'objet a – et de l'autre, je dirai folle, énigmatique. N'est-ce pas de l'affrontement à cette impasse, à cette impossibilité d'où se définit un réel, qu'est mis à l'épreuve l'amour? Du partenaire, l'amour ne peut réaliser que ce que j'ai appelé par une sorte de poésie, pour me faire entendre, le courage, au regard de ce destin fatal. [Der findes intet seksuelt forhold, fordi nydelsen af den Anden taget som krop altid er

Dette betyder, at en velfungerende normalisering af symptomets driftskomponent er umulig eller, hvad der er det samme, reel. Det er denne reelle kerne i driften, at det er umuligt at normalisere driftens objektfiksering, som indbefatter, at der findes intet subjekt uden et symptom, fordi subjektet på en måde *er* denne oprindelige afvigelse, som symptomet markerer. At det netop er umuligt at normalisere driftslivet, konstituerer symptomet som reelt. Blotlæggelsen af symptomet som arbitrært, fundamentalt afvigende og (derfor) komplet meningsløst er intet andet end subjektets konfrontation med sin reelle konstitution, med denne bestemte krop hos dette bestemte subjekt med dette bestemte ubevidste, der nyder på en bestemt måde.

I seminaret *R.S.I.* fra 1974-1975 siger Lacan: ”Jeg definerer symptomet på den måde, at enhver nyder sit ubevidste, for så vidt som enhver er determineret af sit ubevidste [*chacun jouit de l'inconscient en tant que l'inconscient le détermine*].”²⁸ Symptomet handler om driftsfikseringer, om seksualitet og nydelse, men når Lacan tager Freud på ordet og understreger, at *al* menneskelig seksualitet er pervers, så må det normal-neurotiske subjektets symptom være at forstå som egentligt perverst. Vi kan måske anse denne understregning som en variation af Freuds berømte diktum fra *Tre Afhandlinger*: ”neurosen er ligesom et perversionens negativ”.²⁹ Lacan siger samme år, at det mandlige subjekts ”*père-version*, som er den eneste garant for hans funktion som fader, er symptomets funktion.”³⁰ Symptomet er for manden en funktion af Fadernavnet, men hvor Lacan i 1950’erne forstår sidstnævnte som en symbolsk funktion (en metafor), skifter funktionen i 1970’erne snarere status til reel. Dette, tror jeg, er netop, hvad får Lacan til at sige, at ”en kvinde er et symptom”, det vil sige, for en mand.³¹ For så vidt ”Kvinde” er mandens objekt *a*, gør han i sin fantasi hende til dette *alt*, hun *ikke* er. En mand knepper, når alt kommer til alt, med sig selv; denne ”kvinde”, der skal kompensere for hans mangel, er dybest set, hvad Lacan med en neologisme kalder for en *hommosexuel* fantasi, utvivlsomt en *père-version*. Og det er sådan, kunne man tilføje, at manden skaber et forhold til ”det Andet køn”, en

utilstrækkelig – pervers, på den ene side, for så vidt den Anden er reduceret til objekt *a* – og på den anden side gådefuld, skør, vil jeg sige. Er det ikke i konfrontationen med dette dødvande, med denne umulighed, hvorudfra et reelle defineres, at kærligheden er sat på prøve? Af partneren kan kærligheden ikke virkeliggøre sig som andet end det, jeg, for at gøre mig forstået, med en slags poesi har kaldt mod med hensyn til denne fatale skæbne.]”
Lacan 1975: 182-183.

reduplikation af ham selv som Anden, dér hvor ingen sådan Anden findes, dér hvor Kvinden ikke findes, intet sådan forhold til *en* kvinde findes. Manden får Kvinden til at findes for at få forholdet til at findes; for ham er ”kvinde” et af Faderens navne.

Mandens begær er i allerhøjste grad fastlåst, for så vidt ”kvinde” er navnet på hans begærs årsag. Men ”kvinde” er i lige mål det (del)objekt, som fikserer hans drift til en anden krop (*a*). Hun er hans perversion – perversion, fordi han jo netop ikke indgår i et seksuelt forhold til dette kvindelige subjekt, som er *ikke-alt*, men til den krop, han som objekt *a* nyder, imens han måske går rundt og forestiller sig, at denne anden, der giver krop til hans nydelse, faktisk *er* den Anden – Kvinden – der findes.

IDENTIFICERING EX PHALLO

Betingelsen for at træde ud af det analytiske rum, med mindre analysen afsluttes præmaturo, er den, at analysanden opgiver troen på, at ”symptomet giver mening.”³² Spørgsmålet, subjektet under behandlingen rejser med hensyn til sit symptoms mening, adresserer det selvfølgelig til den Anden, som i det analytiske rum er psykoanalytikerens, der formodes at vide besked. Analysanden formoder, at analytikerens ved, hvad med meningen er med analysandens symptom. Denne henvendelse til den Anden, som formodes at vide, er ifølge Lacan betingelsen for etableringen af overføringsrelationen og dermed en psykoanalytisk påbegyndelse. Men analysens afslutning indebærer omvendt overføringsrelationens ophævelse, og det vil sige, at analysanden giver op på sin tro på, at symptomet giver mening. Analysens afslutning, påpeger Adam Phillips lakonisk, indebærer ofte, at analysander ikke forlader analysen, når de er kureret (hvad dét så end vil sige), men derimod ”når de simpelthen mister interessen for deres symptomer.”³³ At tro på symptomet indebærer, at subjektet bliver stående ved, eller måske snarere ikke vil give slip på sin forbindelse til den Anden – den Anden, der som garant for eksempelvis eksistensen af det seksuelle forhold mellem kønnene, parforholdet eller ægteskabet, vedbliver at fremmedgøre subjektet. I modsætning til subjektets tro på en mening med symptomet – en mening, som det altså tilskriver den Anden, analytikerens, at ligge inde med – indebærer subjektets beslutning om identificering med symptomet, at det frakobler eller netop separerer sig fra troen på den Andens eksistens.

Hvad vil det, når alt kommer til alt, sige, at subjektet i kraft af sin identificering med symptomet er henvist til at acceptere den Andens

mangel, den Andens ikke-eksistens, og dermed hjemfalde til den enestående, idiosynkratiske nydelse, som er kroppens reelle?

Det involverer ifølge Lacan, at symptomet driftsfiksering bliver forbundet til det, som han i seminaret *R.S.I.* forstår ved "bogstavet" som signifiantens reelle kerne.³⁴ Det er i kraft af identificering med bogstavet – altså ikke med symptomet symbolske komponent, men derimod med *det symbolskes symptomatiske komponent*, kunne man sige – at "subjektet skaffer sig en reel identitet" i en ny *sinthomatisk* fik(tional)isering af driftsobjektet (*a*).³⁵ Bogstavet er det betegnende sprogs meningsløse-materielle rest, dér hvor sproget er indgraveret i subjektets krop som det *rene* betegnende "at" før "hvad".^{viii}

"Fik(tional)isering" skal selvfølgelig læses i den dobbelte betydning af fiksering og fiktilisering. Som anført forbinder subjektets nydelse sig *altid* til en (måske "pervers") driftsfiksering, men netop derfor er ideen her, at identificering med symptomet tillader denne objektfiksering at fravristes den store Anden, der som lille anden hidtil har givet krop til nydelsen i subjektets fantasi. Den *sinthomatiske* fik(tional)isering etablerer en distance til symptomet, består i subjektets *creative* opfindelse af en "enestående signifiant", som i en netop *fiktionaliserende* gestus betegner den ikke-eksisterende Andens mangel og dermed, ifølge Verhaeghe og Derclercq, fungerer som "*suppléance*" for denne mangel.³⁶ Dette er, hvad vi kan forstå ved en signifiant for den Andens mangel, som ikke er manglen i betydningen fraværet af en signifiant, men derimod en signifiant, som betegner manglen på en signifiant som sådan, kunne man sige. Hvad Lacan forstår ved bogstavet er derfor en signifiant-uden-signifié, som tillader subjektet at frarøve den Anden nydelsens privilegium og i stedet hævde sin egen beskedne nydelse af et, lad os sige, mindre "overdetermineret" driftsobjekt, altså netop af et mindre rigtigt eller fantasmatisk objekt *a*. For det er i subjektets fantasi, at den store Anden formodes at have adgang til en nydelse, som det selv er forment adgang til. Denne fantasie forudsætning er den store Andens eksistens. Det er måske også i kraft af beslutningen om den fantasmatiske frakobling, som her er på spil, at psykoanalysen bevarer en særlig forbindelse til kunsten, fordi psyko-

viii Med denne sidstnævnte formulering tænker jeg på Jean Laplanches fine beskrivelse af, hvad det vil sige, at en signifiant kan blive "designifieret", altså "man ved, at den betegner, men ikke *hvad* den betegner." Laplanche benytter desuden Lacans billede på hieroglyfferne i ørkenen som eksempel på, at signifianter kan blive til bogstaver, vi ikke længere ved, hvad betegner, imens vi ved, at de betegner. Se Laplanche 1990: 57-58.

analysen, ligesom kunsten, tillader subjektet at skabe nye objekter i verden.

Den psykoanalytiske behandling gør subjektet i stand til at skabe et nyt objekt *a*, det vil sige, nedfælde på kroppens papir et nyt bogstav for dens reelle nydelse, som med poetisk virkningsfuldhed i fik(tionali)seringens tjeneste (ind)skriver sig i grænselandet mellem mening (*sens*) og ikke-mening (*non-sens*) – i det grænseland, som Lacan i *L'Étourdit* kalder ”*ab-sens*”.³⁷ Jeg skal nævne, at jeg må takke Barbara Cassin for i sin bog *Jacques le Sophiste* med forbilledlig klarhed at have grundigt underbygget denne sidste umiddelbart komplet obskure del af den sene Lacans lære.

Man kunne måske sige, at den ”selvskabte fiktion,” Lacan kalder *sinthome*, understøttes af et bogstav, som injicerer driftens reelle kerne i betydningsdannelsens symbolske periferi.³⁸ Identificering, ja, men med behørig distance. *Sinthome* efterlader subjektet i et (seksuelt) misforhold til det symbolske, som tager bestik af den Andens ikke-eksistens og, *mutatis mutandis*, det seksuelle forholds ikke-eksistens.

Lalangue, som Lacan kalder dette ”driftssprog”, vi har at gøre med, er et sprog spækket med poetisk nydelse, sofistisk nydelse, *jouis-sens*, *ab-sens*, med en nydelse af den mening, der kan skabes i fraværet af mening – med hverken meningsfuldhed eller meningsløshed, men med noget, der skal lokaliseres i subjektets evne til på en og samme tid *både* at handle og betegne.

Identificering med symptomet, som her er navnet på denne lokalisering, rummer evnen til at boltre sig i en form for singulær nydelse af *lalangues* poetiske virkninger. Men det er vigtigt at huske på, at disse virkninger *er* reelle, forbinder sig ikke mindre til handlingen end til betegnelsen, og det vil sige, at de poetiske virkninger ikke efterlader den væren, der taler (*parlêtre*), uforandret. For Lacans sofistiske og, ifølge Cassin, logologiske tese er den, at ”væren er en virkning af sigen,” *un fait de dit*, hvorfor ”vi må vende rundt på meningens retning (*le sens du sens*), som ikke går fra væren til sigen, men fra sigen til væren”.³⁹ Imens ingen diskurs direkte kan repræsentere det reelle – genkald begrænsningen i arbejdet med symptomet symbolske komponent – så kan den omvendt, hvis den taler *lalangue*, skabe reelle virkninger i den væren, der er subjektets (psykiske) realitet, i det mindste for så vidt ”der findes ingen før-diskursiv realitet”, som Lacan siger i seminaret *Encore* fra 1972-1973.⁴⁰

Hvis identificering med symptomet for subjektet involverer en vej ud af det falliske regime, eller måske rettere involverer muligheden

for at finde et kreativt frirum *midt i* det falliske regime, så involverer subjektets acefalliske identificering med dette reelle *sinthome* måske også at konfrontere subjektivitet i en feminin tildragelse, som mandsfraværet, dette *ab-sinthomme*, kan siges at indbefatte.

Dette er selvfølgelig et kæmpe spørgsmål for sig, som kalder på en anden *Ab-handlung*, på en form for *exphallus* eller måske *exodus* ud i den betydningsforladte ørken, hvor man som bekendt kalder uden at få svar retur, eller måske løber på bogstaver, som man ikke længere ved, hvad betegner, men som bærer vidne om tabte livsformer, der måske låner sig til fik(tionali)sering på ny.

-
- 1 Webster 2020.
 - 2 Lacan 1988b: 167
 - 3 Soler 2014: 100
 - 4 Lacan 2016
 - 5 Freud 1992a: 154-155
 - 6 Ibid. 155
 - 7 Ibid. 156
 - 8 Se Lacan 1988a: 66
 - 9 Freud 1992a: 157
 - 10 Ibid. 159
 - 11 Freud 1992b: 205
 - 12 Ibid.
 - 13 Se Lacan 1988a: 107
 - 14 Se Lacan 2004: 51; Lacan 1973: 65
 - 15 Verhaeghe & Declercq 2002: 60
 - 16 Ibid.
 - 17 Se Freud 1992a: 157
 - 18 Verhaeghe & Declercq 2002: 62
 - 19 Ibid. 63
 - 20 Ibid. 65
 - 21 Citeret i ibid.
 - 22 Soler 2004: 96
 - 23 Ibid. 92
 - 24 Se Ibid.
 - 25 Lacan 2016: 11; Lacan 2005: 19
 - 26 Ibid. 132; 153
 - 27 Verhaeghe & Declercq 2002: 65
 - 28 Citeret i ibid. 66
 - 29 Freud 1961: 71
 - 30 Lacan 1982: 167
 - 31 Ibid. 168
 - 32 Verhaeghe & Declercq 2002: 67
 - 33 Phillips 2021: 43.
 - 34 Verhaeghe & Declercq 2002: 67
 - 35 Ibid. 68
 - 36 Ibid. 69
 - 37 Se Cassin 2020: 94-95
 - 38 Verhaeghe & Declercq 2002: 74
 - 39 Cassin 2020: 34
 - 40 Citeret i ibid.

LITTERATUR

- Cassin, Barbara: *Jacques the Sophist. Lacan, Logos, and Psychoanalysis*. Fordham 2020.
- Freud, Sigmund: *Tre Afhandlinger om Sexualteorien*. Hans Reitzels Forlag 1961.
- Freud, Sigmund: "Erindren, gentagen og gennearbejden". I *Afhandlinger om Behandlingsteknik*, udgivet af Ole Andkjær Olsen & Simo Køppe. Hans Reitzels Forlag 1992a (1914g).
- Freud, Sigmund: "Den endelige og den uendelige analyse". I *Afhandlinger om Behandlingsteknik*, udgivet af Ole Andkjær Olsen & Simo Køppe. Hans Reitzels Forlag 1992b (1937c).
- Lacan, Jacques: *Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse*. Éditions de Seuil 1973.
- Lacan, Jacques: *Le Séminaire de Jacques Lacan livre XX: Encore*. Éditions de Seuil 1975.
- Lacan, Jacques: "Seminar of 21 January 1975". I *Feminine Sexuality. Jacques Lacan and the école freudienne*, redigeret af Juliet Mitchell & Jacqueline Rose. Macmillan 1982.
- Lacan, Jacques: *The Seminar of Jacques Lacan book I: Freud's Papers on Technique, 1953-1954*. Cambridge University Press 1988a.
- Lacan, Jacques: *The Seminar of Jacques Lacan book II: The Ego in Freud's Theory and in the Technique of Psychoanalysis, 1954-1955*. Cambridge University Press 1988b.
- Lacan, Jacques: *Psykoanalysens Fire Grundbegreber*. Forlaget Politisk Revy 2004.
- Lacan, Jacques: *Le Séminaire de Jacques Lacan livre XXIII: Le Sinthome*. Éditions de Seuil 2005.
- Lacan, Jacques: *The Seminar of Jacques Lacan book XXIII: The Sinthome*. Polity Press 2016.
- Laplanche, Jean: *Nye Fundamenter for Psykoanalysen*. Hans Reitzels Forlag 1990.
- Phillips, Adam: *On Wanting to Change*. Penguin Books 2021.
- Phillips, Adam: "Talking Nonsense and Knowing When to Stop". I *One Way and Another*. Penguin Books 2018.
- Santner, Eric L.: *On the Psychotheology of Everyday Life: Reflections on Freud and Rosenzweig*. Chicago University Press 2001.
- Soler, Colette: *Lacan — The Unconscious Reinvented*. Karnac 2014.
- Verhaeghe, Paul & Frédéric Declercq: "Lacan's Analytic Goal: *Le sinthome* or the Feminine Way". I *Re-inventing the Symptom. Essays on the Final Lacan*, redigeret af Luke Thurston. Other Press 2002.
- Webster, Jamieson: "Psychoanalysis in Time of Plague". I *The New York Review*, 1. April 2020. <https://www.nybooks.com/daily/2020/04/01/psychoanalysis-in-time-of-plague/>.